

ברצינותם, ודבקותם במסורת העתיקה. ומתוך הבנה שאין אנו יכולים לשפוט אותם, את מעבירי המסורת כולה, כל תורתנו שלהם היא, וקטוננו מלחשוב שאנו חכמים מהם ומבינים את המסורת טוב מהם. הכרה שכלית זו, מחייבת לאין ערוך מחובה דתית, לו היתה קיימת כאן.

✧ על חוסר הפתיחות להעריך מסורת רבת שנים נלמד מחיבורו של א. א. הלוי 'פרשיות באגדה לאור מקורות יוניים', (אוניב' חיפה תשלג, אחד מתוך סדרת כרכים). בו הוא כותב: "כשאנו דנים באיזה נושא שהוא מנושאי האגדה, אנו צריכים לשאול את עצמנו מה אמרו בענין זה חכמי יון? כי בלי תשובה לשאלה זו אין אנו יכולים להעריך הערכה נכונה ושקולה את דברי האגדה". ובהקדמה לחלק השני הוא כותב בין מטרותיו: "להוכיח עד כמה הושפעה האגדה היהודית מן האגדה היוונית וכמה לקחה ממנה, ים התלמוד הוא מבחינה מסויימת אחד הפרצים של התרבות ההלניסטית. יהדות התלמוד נוצרה בתוך העולם ההלניסטי והיא קשורה בו קשר בל ינתק. מוסר היהדות אינו בעיקרו של דבר אלא מוסר העולם ההלניסטי. אפילו המדרש התלמודי והפלפול התלמודי גם הוא מקורם ועיקרם באותו עולם לכאורה". נקל לשער כיצד ייראה 'מחקר' היוצא מהנחות 'אובייקטיביות' שכאלו, הררים התלויים בשערה מזקנו של הומירוס. רוב הדימויים וההשוואות שהוא עורך אינן אלא אסוציאציות שטחיות.

"משל היה"

לעיל הראינו מספר מקורות על כך שהאגדות הן משלים. הביטוי "משל" הוא קצת רחב, אך כאן נפרט דוגמאות רבות בהן קבעו הפרשנים כי האגדה, המעשה המסופר כאן. לא היה ולא נברא, אלא משל היה, ללמד רעיון בא.

אין חיבורים רבים של חכמינו המוקדשים לפירוש האגדות, מתוך כולם בולטים שלשה עיקריים: פירוש ההגדות להרשב"א, חידושי אגדות מהרש"א, וחידושי אגדות מהר"ל. פירושים ודרושים אפשר למצוא בהרבה ספרים שאינם הלכתיים, אך לא רבים נטלו על עצמם משימה שיטתית להסביר ולבאר אגדות קשות ותמוהות, כפי שנטלו שלשת המחברים הגדולים האלו על עצמם.

שלשת החיבורים האלו מייצגים שלש שיטות, שלשה אסכולות. המכנה המשותף לכולם כמובן הוא הרצון להסביר את דברי חז"ל ולהראות כמה עמוקים ואמיתיים דבריהם. אך ההבדלים גם הם בולטים: הרשב"א הולך בפירוש ההגדות אחר דעות הגאונים, שפירשו אותן בצורה רציונלית. המהר"ל הולך בשיטה הרעיונית, לפיה בכל מעשה יש רעיונות מופשטים עמוקים, והסיפור אינו אלא סמל, (השיטה קרובה לדרך המקובלים, אלא שהמהר"ל משתמש ברעיונות אחרים, שכליים יותר). המהרש"א הולך בשיטה

המסורתית, מתוך הסגנון התלמודי והפרשני הרגיל, בהברקות מקוריות הוא מבאר דברים תמוהים.

נפתח לפיכך בדברי הגאונים. אחד הנושאים שנתעורר עליהם פולמוס בזמנם הוא המופתים והנסים, עליהם מסופר בתלמוד שנעשו לאמוראים ותנאים. ומתוך הדברים התגלגל דיון גם בטענות לנסים בימי הגאונים, ולנסים המוזכרים במקרא. ולכל הנושאים העל טבעיים בכלל, הרד"ק (ש"א כח כד) כותב:

"ואני רואה לפרש הנה מעשה האוב לפי מה שנמצא כתוב... וראינו מחלוקת בין הגאונים בדבר הזה, וכלם נשתוו כי מעשה האוב הבל ותוהו ודברי כזב והתול אבל יש מהם אומרים כי לא דבר שמואל עם שאול... אבל האשה עשתה הכל ברמאות... זהו פירוש רב שמואל בן חפני הגאון ז"ל, ואמר אף על פי שמשמעות דברי החכמים ז"ל בגמרא כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל, לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל. אבל רב סעדיה ורב האי הגאונים ז"ל אמרו אמת הוא כי רחוק הוא שתדע האשה העתידות וכן שתחיה היא את המת בחכמת האוב אך הבורא יתברך החיה את שמואל כדי לספר לשאול את כל הקורות העתידות לבא עליו והיא האשה אשר לא ידעה בכל אלה נבהלה... והנכון הוא מה שפירשנו".

בנושא הנסים שנעשים לצדיקים נשתמרו כמה תשובות גאונים:

"לרב האי. שאלה וכי יש שמות יש מי שיעשה בהם אות או מופת? תשובה כל אלה וכיו"ב דברים בטלים, אפילו הם צדיקים גמורים אין נעשה להם כזאת... ומי הוא זה בדורות הללו שאומר שם המפורש על הים ויגוח, על החי וימות, וכיוצא באילו המעשים? אין אלו כלום אלא דברי שוא אל תאמינו בם", (תשובה"ג חדשות קטו. מובא בגנזי שכטר ח"ב 428, אוצה"ג חגיגה כא).

"שאלה אשר חברים חכמים ונאמנים מגידים כי ראו זאת בפרהסיא... וכמה חברים מגידים ממה שראו וממה ששמעו מאבותיהם, ומקפיצת הדרך, וכמה ענוים העידו ויראו... ודבר ברור ומפורסם לאנשי ספרד ומסורת בידם מאבותיהם כי מר נטרונאי גאון בקפיצת הדרך בא אליהם. תשובה כנראה לא בא ר' נטרונאי כלל לספרד, אדם אחר בא ואמר אני נטרונאי. כ"ז האמור בעבור צדיקים גמורים, חלוקה היא בין חכמי שקול הדעת: יש מי שאומר שאפשר שיעשה ה' מופת לצדיקים, ויש אומר שאין יכול לעשותם אלא הבורא, ואין היוצר עושהו הרבה. ויש דברים שא"א להיותם כל עיקר כמו להתכסות מאדם זה, דבר שהוא נראה לאדם זה כמו זה דבר שאי אפשר... וחסים אנו עליכם מהאמין בזה", (שם).

"ששאלתם על אדות השם... נסים גדולים שלא יתכן לעשותם אלא באות מופת וכו' השיב הגאון ע"ז כי אפי' לצדיקים גמורים אין נעשה להם כזאת כי אם היו כך במה תכירו אותו הנביאים ומה הפרש יש בין נביא ובין זולתו", (תשובת רב האי גאון, מובאת באהל יוסף על אבן עזרא).

"לא יבא נס זולתי ממה שיש בדעת וביכולת, אלא שהוא שנוי מנהג העולם", (ר' שרירא גאון (תשובות חדשות 224 הערה 73).

"ומזה תמלט נפשך משתחשוב שהם מעשה נסים כאשר נעשה לנביאים וכי כן יעשה לכל חכם וחסיד ושאין הפרש בין קריעת ים סוף למשה וליוצאי מצרים או לאחר זולת אלו", (רבי אברהם בן הרמב"ם, מאמר האגדות).

דברי הגאונים השפיעו רבות על הבאים אחריהם, ידועה דרכו של הרמב"ם שפירש רבים מן הנושאים העל טבעיים שבמקרא ובתלמוד בדרך משל, ויותר קיצוניים ממנו הרלב"ג ור' חסדאי קרשקש ועוד (כך רבינו פרץ המובא בשיטה מקובצת ב"מ קיג: מפרש את החייאת המת של אלישע, כי הנער "המת" היה רק גוסס, כדעת הרמב"ם במו"נ). ככלל קיבלו את דעת הגאונים (רב שרירא, רב האי, רב סעדיה⁷⁸) בכמה ענינים כלליים הנוגעים לנושא: רבינו חננאל, הערוך, הריטב"א, ופירשו כמה וכמה דברים תמוהים הנמצאים באגדות שלא היו אלא דרך חזון וחלום:

"עבד מאי דעבד, פירש בערוך שנטע אילנות על הקברים והשביען... אבל רבינו חננאל פירש וזה לשונו, עשה שאלת חלום ואמרו לו בחלומי תשעים ותשעה מתים בעין ואחד בדרך ארץ. והגאון אמר לנו לא גרסנו עבד מאי דעבד וכו'", (שטמ"ק ב"מ קז:).

"יש גם במעשיות אלו ענינים נרמזים שלא היו נראים להם במראית העין אלא במראה החלום, וזה כי כשהחכמים הולכים בים אוקיינוס ורואין שם נפלאות השם יתברך, וגם שהם שם מתבודדים מחשבים בענינים נוראים ונפלאים ובעת השינה נראה להם כענין הרהוריהם ענינים נפלאים מורים על הענין. והגאונים כתבו כי כל היכא דאמרינן הכא לדידי חזי לי⁷⁹ במראה החלום היה כשהיה מהלך בים אוקיינוס, ומפני שיש טופלי שקר מלגלגים על דברי רבותינו ז"ל נרמזו בקצת הענינים האלו קצת רמזיהם הקרובים יותר לפשט, וישמע חכם ויוסף לקח, (ריטב"א ב"ב עג.).

"הפליגה ספינתו בים וראה מלאכי השרת וכו'. פירוש שנראה לו במראית החלום, וי"א שהעמיק בחכמה והשיג הענין", (ריטב"א ב"ב עה.).

78 לא כל הגאונים הלכו באותה דרך, ורב נסים גאון בספרו "חיבור יפה מהישועה" לא תמיד נטה לפירושים השכלתניים של האגדות. ואפשר לראות גם הבדלים ספציפיים, כך את מעשה רב נתן דצוציתא (תענית כה. שבת נו:) מפרש ר"נ שהיה אור נראה מעל ראשו, ואילו רב צמח ורס"ג מפרשים: בנערותו היה מתקן בשערו ומקשט והיה עושהו תלתלים וקורין אותו נתן דצוציתא (אוצר הגאונים שבת נו:). אך לר' נסים מיוחס גם המשפט: "כל מלתא דאמרוה רבנן הכין לאו על פשטא אמרוה אלא בתורת משל בדברים שנודעים בינינו", (אוצה"ג ברכות פ"ט).

79 ראה מכילתא שמות יח כא: "ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל תחזה להם בנבואה... דברי ר' יהושע".

"כך מראין הדברים כי בחלום ראה ר"א בן פדת מה שאמר... ואע"פ שלא פורש בתלמוד בדברים ברורים כי חלום ראה ר"א, מב' פנים: ידוע כי חלום הוא א' מהם שאם לא תאמר כן אין לך נבואה גדולה מזו שיבא הקב"ה לבקרו, וכיון שנודע שכבר נסתלקה נבואה הרי חלום הוא. ועוד... ולענין מה שהוקשה לך... אין לנו להקשות על דברי חלומות ואין מתפרשין כפשוטיהן... ואין דברי חלומות כדאי להקשות מהם קושיין", (אוצר הגאונים תענית כה.).

"א"ר שמעון בן יוחאי ראיתי בני עליה והן מועטין (סוכה מה.), בחלום ראה", (ערוך ערך "על", רבינו חננאל שם).

שורה שלמה של ניסים במעשה של "אמת המים תוכיח" (ב"מ נט.) נתפרשה על ידי הגאונים שאירעו בחזון ולא במציאות (רבינו חננאל ושיטה מקובצת שם ורי"ף)

רבה בר נחמני נח נפשיה וכו' מעשה זה בחלום היה, (רבינו חננאל, מובא בשטמ"ק, ובספר יוחסין).

(כפי שנראה להלן פרק ח, הראיה הזו ש'בחלום' נחשבה בעיני חז"ל כראיית הדבר האמיתי, ולא כחלומות שוא, כרעיונות, וכדומה, אלא כיכולת להסתכל בעולם האמיתי, ולכן דיווחו על מה שראו כמציאות קיימת, ולא הגדירוה כחלום).

בדומה לפירוש ענין האוב שהוזכר בשם הגאונים, פירשו נושאים שונים בדרך שכלתנית:

"שיחת דקלים" (ב"ב קלד.) נתפרש על ידי הגאונים כאמצעי טכני למדידת הרוח הנושבת בין דקלים (אוצר הגאונים, ע' גם רשב"ם). ו"מקום שהשמים והארץ נושקין" פירשו כדגם מוקטן של היקום שבנה אלכסנדר מוקדון (אוצר הגאונים ב"ב עד).

ה"זנב שעשה גבראל לושתי" (מגלה יב.) אינו אלא יבלת גדולה לפי רבינו חננאל בשם הגאונים.

עוף שהיה פורח מעל יונתן בן עוזיאל מיד נשרף (סוכה כח.), כלומר שהיה זיו השכינה במושבו (רבינו חננאל, ראה גם יד יוסף, ועיון יעקב שמוציאים את המעשה מפשרו). והמאירי מפרש: "אף קלי ההבנה ומהירי הלמוד לא היו עומדים מפניו".

רבי בנאה היה מציין מערות ופגש את אברהם ושרה במערת המכפלה וכו' (ב"ב נח:). כל זה היה בחלום⁸⁰ (הרי"ף בשו"ת סימן שיד, כפתור ופרח פרק יא, שלטי הגיבורים ע"ז ו. מלבי"ם בראשית א, ראה גם רמב"ן פרשת חיי שרה).

80 הוכחה ברורה לכך שבמציאות לא אירע המעשה ההוא, שהרי את מערת המכפלה אין צריך לציין, שכן בנין עצום קיים שם עוד מימי הורדוס שקדם בהרכה לרכי בנאה, (הסיתות במבנה מערת המכפלה הוא מן הסוג המכונה "הרודיאני", אך אין באמת הוכחה לכך שרק הורדוס השתמש בסיתות

יצאה אש מחשמל ושרפתו (חגיגה יג), היינו שנשתבש בהשגתו (מאירי בהקדמת מסכת אבות).

שליש מן המגדל נבלע שלישי נשרף וכו' (ב"ר לח ח) הכוונה ששלשה עולמות נשתבשו בדעתם (מאירי שם).

לא נראתה הקשת בזמנו (כתובות סח), אלו הם דברים זרים אצל השכל לקבלם, אלא הכוונה שלא בטחו על אותות השמים אלא על צדקתם (מאירי אבות ספ"ט).

מעשה בחסיד אחד שהיה לן בבית הקברות ושמע רוחות מספרות וכו' (ברכות יח) היה זה בחלום (ריטב"א, מובא בעין יעקב).

סמכותם של הגאונים בעיני הבאים אחריהם, מפורסמת וידועה: כתב הראב"ד כי אין מי שיכול לחלוק על דברי גאון, ואפילו שלא יביא ראיה לדבריו, והחולק עליו כחולק על התלמוד (שו"ת מהר"ם אלשקאר נד). "וחכמת הגאונים ופלפוליהם הוא הדבר אשר ציוה ה' את משה ואע"פ שאומרים הכי הוא ואינם מביאים ראיה אין לחוש על דבר קטן או גדול וכל החולק על שום דבר מכל דבריהם כחולק על ה' ועל תורתו", (ר' שרירא גאון).

בדרכם של הגאונים הלך הרשב"א בחיבורו "פירוש ההגדות", ובהקדמתו מאריך איך וכיצד אפשר לפרש דברי אגדות תמוהות בדרך משל. ראה במבא לספר בהוצ' מוסד הרב קוק על ההשפעה הגדולה שלו על הבאים אחריו, וכאן נביא כמה דוגמאות לפירושים שכלתניים ואליגוריים:

כינור דוד היה מנגן בחצות, על ידי שעון פנימי (ברכות ג: בשם רב האי גאון. ראה "בן יהוידע" שהכוונה לשעון ביולוגי פנימי של דוד), "זנבה" של ושתי היה יבלת גדולה (מגילה יב:), בקיעת נהר גינאי לרבי פנחס היתה מטבע הנהרות שלפעמים משנים את מסלולם (חולין ז). העננים ששמע ר' היא אומרים נלך לעיר אחרת, הכוונה שראה אותם נעים ממקומם והבין הטעם (תענית כה). הקב"ה בוכה וסופק כפיו, זהו משל לטוב ולרע (ברכות נט). אבן טובה היתה בצואר אברהם שהתרפאו ממנו כל הרואים, הכוונה לחכמתו שריפאם מחולי הנפש (ב"ב טז). "מלחמת לויתן וסעודתו אינם אלא משל לחבור הנפש והשכל", (ב"ב עד: וכ"כ הרמ"א בספר מחיר יין והגר"א באבן שלמה פא,

כזה, שכן דוגמאות כאלו נמצאו גם לפניו וגם לאחריו). וכן מה שאמור שם שראה את אדם הראשון ועקבו כגלגל חמה, ואת אברהם ושרה מדברים וכו' ברור שהוא חלום, וראה ב"ר כח ד שעפרו של אדם הראשון נמחה במבול, וראה גם רמב"ן על התורה שיש מחלוקת בצורת מערת המכפלה, אבל ר' בנאה הראו לו כפי דעתו במחלוקת זו. ומובן שלא היה בתוך המערה.

וכן פירש בספר הזהר ח"א קלה. "הא דתנינן דעתיך קב"ה לעשות סעודה לצדיקים לע"ל וכו' ששיגו השגה שלמה וכו' מהו לויתן ומהו השור רמז הוא דקא רמזו רבנן עכ"ל". כל המקומות שהזכירו את המלאך גבריאל שבא ועשה פעולה, כמו "בא גבריאל וחבטן" (סוטה יג:) "גבריאל הפך לסדום" (ב"מ סו:) "גבריאל עשה זנב" (מגלה יב:) "גבריאל ילחם בלויתן" (ב"ב עד:) כולם מתכוונים למידת הדין. ההר שהרים עוג מלך הבשן והנמלים שכרסמו את ההר, אינו אלא גוזמא, כי לא הרים אלא אבן (ברכות נט.) וכן כתב בויכוח של רבי יחיאל מפריס (וכן משמע בדברים רבה פרשת דברים כו').

המהרש"א כותב בהקדמתו:

"ואוסיף בזה להודיע לכל מעין בחבורי זה כי בכל מאמר אשר אין מוצאו מן המקרא אם הוא מעשה זר ונפלא או מאמר אחד יוצא משכל לפי דעת האנושי אמרתי לבאר בו הדברים הקרובים לענינו בדרך משל ומליצה סובלים הנמשל והמכוון בו, שזה ודאי הוא צורך גדול באגדות מתוך שקצרו חז"ל דבריהם הם נראים כסתומים, ויש לנו לדקדק בדברי חכמים וחידותם בכל הדברים שאמרנו וכל חכם יוסיף לקח בכ"ז, אבל רבים מהלומדים באגדות אינם מדקדקים בכל זה בדברי חז"ל ואינם מבקשין לידע כל הענין על אמתתו רק להשמיע ברבים קולו כקול הסירים תחת הסיר".

בהתאם להקדמתו הוא מפרש כך כמה ענינים:

שחטיה רבה לר' זירא ואחר כן התפלל והחיהו, קשה מאד לפרש כפשוטו והמכוון הכהו מכה רבה, (מגילה ז:). דיקלא פלניא איכא באורחא, דיקלא פלניא ר"ל התורה שקשה לי לעבור על ד"ת, על דרך שאמרו בבתרא כי התורה נשארת זמן הרבה כמו דקל שנשאר זמן הרבה, (שבת קטז:). מעשה בחסיד אחד שלן בבית הקברות ושמע רוחות מספרות, היה זה בחלום (ברכות יח:). שמואל וזעירי דהוו אזלי לחצר מוות, היה בחלום (ברכות יח:). ראייה לדבריו: ב"ד שאול' (הגהות מבעל שואל ומשיב לש"ע יו"ד) סימן שסח, וכן ביוסף דעת שם שהרי שמואל היה כהן ולא יכל ללכת לבה"ק. "ואמר וירדה אש מן השמיים וסבבה האילנות, דהיינו שירדה להם בשכלם מן השמים אש המרכבה, וסבבה את האילנות — הוא רמז על מעשה בראשית, ואמר שנענה מלאך אחד — דהיינו שנתאמת להם במושכל מן האש, (חגיגה יד:). מעשה של אמת המים תוכיח הוא דרך משל (ב"מ נט:). "אבא שאול אומר קובר מתים הייתי, פ"א רצתי אחר צבי ורצתי ג' פרסאות בקולית של עוג מלך הבשן, פי' מהרש"א ר"ל הייתי רץ לבא לידי טהרה ומדמה לצבי חיה טהורה וכו' ואמר לה בדמיון קולית של עוג שהיה מצד הטומאה וכו', (נדה כד: מפרש שם כל המעשה בדרך רמז, וכן המעשה הסמוך לו אחריו). "בכל מקום שאמרו "ונתן בו עיניו" לאו ממש קאמר אלא דקללו בכך שיעשה גל של עצמות וענינו י"ל שנעשה עצמות כאלו כבר מת ונרקב הבשר שכבר היה ראוי למות וע"ד רשעים בחייהם קרוים מתים", (ברכות נח:).

הקיצוני ביותר בשיטת פרשנות מעשים תמוהים, או כל מעשה נס, כמשל וחידה הוא בלי ספק המהר"ל, עד שהוא קובע כלל כי רוב דברי חכמים הם משלים:

"ועתה תראה כי רוב דבריהם הוא בדרך משל ומליצת החכמה, ובפ' הדר (ערובין סג)... וליטעמין שמו ושם אביו למה לי? אלא שלא תאמר משל היה, ע"כ. הרי מפני שדרך חכמים לדבר במשל כשמדברים בדברים נפלאים כמו זה, שר"א אמר לא יוציא שנתו, וכן היה, ויש להעלות על דעת שהיה משל... וא"כ הדברים אשר הם מופלגים כאשר לא פרשו שאינו משל כמו שפירש כאן, הם דברי חכמה והם כמו משל, ולפיכך אין לתמוה כאשר ימצא בדבריהם הנראים לסכלים רחוקים מן הדעת, הם דברי חכמה", (באר הגולה נא:).

✧ אפשר לחזק את ראייתו מתגובת הגמרא כלפי מאן דאמר "איוב משל היה", וכך השיבוהו: "עליך אמר קרא איש היה בארץ עוץ איוב שמו", (ב"ב טז).

✧ "וצ"ל דמה דאתא האי גברא ואמר אתיליד ליה ינוקא דאית לי תרי רישי הוא חידה ומשל כמ"ש הבאר הגולה שדרך חכמים לדבר דרך משל והביא ראיה מהא דערובין...", (אבני נזר יו"ד שצט).

✧ "האומר חידה אינו צריך לפרש שהוא לשון חידה, ורק המשכיל יבין מן הדברים שהם כך, כי הדברים מוכיחים מעצמם שהם משל וחידה. ואם תאמר מסדר הש"ס שהביא את המאמר ההוא היה לו לפרש כדי שלא יבואו דורות האחרונים ויתפלאו לפי תומם? גם זה אינו צריך, כי הלא גדולה מזאת מצינו על מאמרים של חכמים ז"ל שאין דבריהם תמוהים ג"כ קאמר הש"ס שאפשר להיות שהם מיוסדים ע"ד המשל והחידה, וכמו דאיתא בעירובין דף סג תלמיד אחד היה לרבי אליעזר שהורה הלכה בפניו וכו' ואמר רבב"ח אר"י אותו תלמיד יהודה בן גוריא שמו וכו' ולטעמין שמו ושם אביו למה לי? אלא שלא תאמר משל היה, ע"ש. הרי סתמא דהש"ס גילה לנו כאן שיש מאמרים בברייתות ומימרות שהם נזכרים בתלמוד ואינם כפשוטם אלא נאמרו דרך משל, ואעפ"י שאין פשוטם תמוה כלל, וכ"ש במאמרים התמוהים שהם מוכיחים על עצמם ולהכי לא אצטרך לש"ס לאשמעין על כל מאמר ומאמר בפ"ע והמשכיל יבין מדעתו", (ה'בן איש חי, בשו"ת תורה לשמה שסג).

הסבה שהביאה את המהר"ל לפרש בצורה שיטתית כל דבר בלתי טבעי בדרך משל, מתבארת גם היא בדבריו במקום אחר:

"והגומר הלל בכל יום נראה שהוא אומר שבכל עת הקב"ה מנהיג עולמו בדרך נס, ואם כן למה הצדיקים בצרה והרשעים בטובה ואינו מאבד הע"ז מן העולם וא"כ ח"ו אין ביכלתו וזהו חרוף וגידוף", (גבורות ה' פרק סא) ⁸¹.

81 בעקבות הרמב"ם: "ששאיפתינו ושאיפת כל אנשי החכמה מיחידי סגולה הפך שאיפת ההמון כי המון בעלי התורות יותר חביב עליהם וערב לסכלותם לעשות את התורה והשכל שני קצוות הסותרים זה את זה ומבארים כל דבר נגד המושכל וטוענים בו שהוא נס ומתרחקים מכך שיהי' דבר ע"ד הטבע ואנחנו שואפים לאחד התורה עם המושכל ונתאר כל הדברים כפי סדר טבעי אפשרי בכל אלה זולתי מה שנאמר בו בפרוש שהוא נס ואין שום אפשרות לבארו כלל רק אז נוכרח לומר שהוא נס". (מאמר תחיית המתים).

להלן לקט דוגמאות מספרי מהר"ל:

"עתידיה אשה שתלד בכל יום ואילנות שיוציאו פרות בכל יום, הינו מצד טבעם היה ראוי להם כן אלא שהגוף מעכב", (נצח ישראל פרק נ). "משה רבינו היה גבוה עשר אמות היינו מצד מעלתו היה ראוי לו להיות כן", (נצח ישראל נ). "קשה רימה למת, לא שיהיה מרגיש זה", (חדושי אגדות שבת יג); במקרה זה מסכים עמו הרשב"א בתשובה סימן שסט, והתוי"ט אבות ב ז). "בין כתפי שמשון ששים אמה, כחו כמו ששים איש", (חדושי אגדות סוטה י). אדם הראשון גבוה עד הרקיע, היינו השגתו גבוהה כל כך, (באר הגולה ו). "פרעה אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה, כן היה ראוי מצד פחיתותו ולא שהיה נראה כן ממש", (מו"ק יח. ה"בונה" על עין יעקב כותב "שהוא הפלגה גדולה על פחיתותו", ובתהלוכות האגדות פל"ג כתב "כי אמרו כן לגנותו דרך משל"). רב אחא דיבר עם המת, היינו שהבין מה היה המת יכול לענות לו (שבת קנב). תפסו המת בזקנו לחוטט הקברים, הכוונה שנהיה חולה (ב"ב נו:). היתוש שניקר במוח של טיטוס וגדלו כציפור, הוא חולי שפעולתו כפעולת היתוש (באר הגולה, אנו מכירים תופעה דומה של גידול סרטני בראש). פתקא דנפל מן שמיא, הכוונה לידיעה שבאה בפתאומיות (ב"מ פו:). הקול שיצא מגופו המת של רבי אלעזר הוא הבנה רוחנית (ב"מ פו:). שתי העופות ששמרו על גופתו של ראב"ש, הכוונה שהיתה הגנה מיוחדת שלא יסריחו, ועופות רומז לכרובים (שם). מחיהו ששים פולסי דנורא, הכוונה להתנגדות מן השמים (ב"מ פה:). נדמה אליהו כדובא, הכוונה שהיה בלבול ועירוב (ב"מ פה:). פעם אחת הפליגה ספינתו בים הכוונה הפליג בדעתו לים המחשבה (נצח ישראל נא). נעשה לו נס ונפתחו דדיו כדדי אשה, לא במורגש אלא במושכל רק היה לו שפע וסיוע למצוא צרכיו, (שבת נג:). מעשה שלמה עם אשמדאי ומציאת השמיר, היה במושכל ולא במוחש (גיטין סט). מעשה ריב"ל בגן עדן היה כולו במושכל לא במוחש (כתובות עז:). השיעור הגדול של מחנה סנחריב שתיארו, הכוונה למה שהיה ראוי לו מצד כחו (סנהדרין צב). האבנים שהתחברו ליעקב, רק במראה הנבואה התחברו, ובסיום המראה שוב היו נפרדות (תפארת ישראל פל"ז). "חמורו של משה הוא חמורו של משיח וכו' וכתב כי אינו אותו חמור במציאות כי אין ספק כך לי בהמה זו או אחרת אלא רומז אל ענין אחר", (גבורות ה' פכ"ט, וכן בפירוש לפדר"א לא). "מ"ש דשופר של הר סיני הוא מאיל דיצחק, רומז אל ענין ואין הכונה במציאות, וכן מ"ש דעור איל דיצחק הוא אזור אליהו והוא גיד כנורו של משיח הכי נמי לא שיהיה כן במציאות", (נצח ישראל פל"ג. וכן בזהר וירא קב:).

בכתבי המהר"ל ניתן למצוא עוד ועוד דוגמאות כאלו. מובן שרוב המפרשים, אגב לימודם, לא חשבו בפשטות כשיטת המהר"ל, ופירשו לפחות חלק מן הענינים האלו כפשוטן, שאירעו במציאות ולא במשל ומליצה. אך זו בודאי שיטה לגיטימית וניתן להראות שעוד רבים מחכמי ישראל הלכו בה.

❖ "הסוברים כי כל האגדות כפשטן כי הם הרוב ממה ששמעתי או ראיתי חבוריהם, אבל מוטב ישתקו הדרשנים האלה מה שהם דורשים להמון כי הם חושבים לכבד

את החכמים ואינם אלא משפילים אותם ומשפילים התורה... כשתראה דבר מדבריהם שהדעת מרחיק אותו תעמוד והתבונן בו ודע כי הוא וחדה או משל", (פירוש המשניות לרמב"ם סנהדרין פ").

❖ "ורמזו קצת במדרשות הכלולים בתלמוד שנקראו הגדות העלימוהו כדי שיוכל המעיין בדרך הפנימי לבאר מהם טוב אמיתי אבל מי שאין לו כח להשיג בהם הדרך הפנימי ויחשוב שהם כפשוטם אין לך דבר יותר נפרד מן השכל ורחוק מן הדעת ורבותינו עשו כן בשביל ענינים נפלאים... העלימום ודברו מהם בחידות", (מנורת המאור ד,ג,ג,ב).

❖ "דרשות שיש לו חצון ופנימי והכוונה היות הענין הפנימי ולא הענין החצון הפשטי... דרשות דברו בס' לשון הבאי ודמיון וכו' לפי שברוב דבריהם דברי הבאי אינו אלא במעשיות וכו' שדברו בהם לשון הבאי לדעתם כי לא יטעה בעל שכל שהם דברי הבאי והם היו מתירים חלק זה שהוא דברי הבאי כאמרם דברה תורה לשון הבאי... מעשיות שארעו באמת אלא שדברו אותם בתבנית משל וחדה באלו נתבונן שלא נתבאר ענינם לכל אדם בכללו", (ר"א בן הרמב"ם מאמר ההגדות).

❖ יש בידי אגרת שכתב הרמב"ן להוכיח כי הרבה אגדות אין לפרש כפשוטו, ורבי יהודה החסיד כתב ספר נקרא ספר הכבוד לבאר כי הרבה מההגדות משל, (יד דוד בסוף ס' מנחת עני).

❖ "המאמין שהאגדות כפשוטן סכל גמור ואטום השכל", (תפא"י קדושין ד יד, מראב"ן במאמר האגדות).

❖ נמצא בדבריהם ז"ל מעשים נסים של הקב"ה בשנותו את טעמו ומנהגו של הטבע אשר לא לצורך היו ואין יוצא ואין בא מהם לחזוק אמונתנו ויהי כהוציאם אותם החוצה מן הטבע על דבר קל עלינו לדעת בטח שאין הדברים כפשוטן וכמשמעם ולא אמרוהו רק למען הסוד או דבר חכמה או מוסר השכל כי כבר מודעת שהקב"ה מקמץ מאד במעשה נסים בכל מה דאפשר והתבונן איך שמואל הרמתי באמרו ושמע שאול והרגני לא א"ל ה' אנכי מגן לך כ"א אמר קח בידך עגלת בקר ואמור לזבוח לה' באתי כי אין הקב"ה מזלזל בנסים ואם יהיו הנסים והנפלאות רגילים לכל דבר וממהרים לבא לכל איש ואיש כרצונו נפל יסוד התורה חלילה, (ספר הברית קסג).

❖ "תדין ותקיש לכל מאמרי חז"ל בתלמוד או במדרש הרחוקים מן השכל או החוש, שלא כיונו בהם מה שנראה מפשוטן של המלות אשר על לשונם, רק כיונו בהם איזה חכמה נפלאה או חידה נעלמת... בעל המאמר אף הוא ידע שהנראה מחיצוניות דבר ההוא פשוט כנגד החוש או הפך האמת אך לא שם לבו לזאת רק שם דעתו והגיון לבו על הפנימיות המכוון בו וכ"כ ר' נסים גאון בפ' ה' הראה... כל מלתא דאמרוה רבן הכין לאו על פשטי' אמרוה אלא בתורת משל בדברים שנודעים בינותינו", (ספר הברית חלק א מאמר חוג שמים טו).